D'un temps, d'un país

ENRIC SÒRIA
Escriptor

Com vostès deuen saber, una comarca valenciana, la Safor, s'enorgulleix de ser la pàtria dels millors escriptors en català del segle XV, que és quasi com dir els millors escriptors en català de tots els temps. És un orgull ben lícit, perquè ser la terra d'Ausiàs March, Joanot Martorell i Joan Roís de Corella posa, decididament, el llistó molt alt.

En realitat, no se sap si cap dels tres va nàixer a la Safor, a València (cosa bastant probable en el cas de Martorell) o en alguna altra banda. Aleshores, aquests detalls no s'inserien en el *curriculum vitae* i ningú no en feia gaire cabal. Siga com vulga, els saforencs tenen sòlides raons per considerar-los paisans: allà residien les famílies, tenien els benifets i els maldecaps i, tret de Corella, van passar la major part de la vida. La coincidència biogràfica, en tot cas, és fastuosa, com ho és el teixit de relacions que els imbrica. Ausiàs es casà amb una germana de Martorell, i aquest va citar-li uns quants versos al llarg de la seua irònica i cavalleresca novel·la, en l'acabat de la qual, ja mort l'autor, sembla que Roís de Corella va intervenir bastant. Finalment, el sisè centenari del naixement de March ha fet oblidar que aquest mateix any cau el cinquè centenari de la mort de Corella. Ausiàs March és, probablement, el més gran poeta europeu del segle XV i un dels més grans de tots els temps. És obvi que Corella no milita entre aquests *happy few*. Senzillament, no són magnituds comparables. No és menys cert, però, que Corella és un narrador notable i un poeta amb talents que encara no han estat ben llegits (la traïdora puntuació dels clàssics!). Eclipsar-lo és grotescament injust. Dues dates, doncs: 1397 i 1497. Naixement de March, mort de Corella. A l'endemig, la catalana és una gran literatura.

¿Per què va acumular llavors la Safor una nòmina literària tan impressionant? És una pregunta que els patriotes locals s'han formulat més d'una vegada i que, per descomptat, no pot tenir cap resposta taxativa. L'esperit bufa on vol. El que es pot intentar és aclarir per què les condicions en què es produí no van inhibir l'evergadura del fenomen. Quan hi va nàixer Ausiàs March, feia poc més de cent cinquanta anys que Jaume I havia conquerit el territori i havia fundat el Regne de València. En molts sentits es tractava d'una societat de tipus colonial en procés de consolidació: poc estructurada, però molt dinàmica; un país d'al·luvió, jove, rebolicat i prometedor, que durant la vida dels nostres escriptors substituí Catalunya al capdavant de la Corona d'Aragó. Com ha suggerit alguna vegada Joan Ferraté, és probable que la diversitat constitutiva i la tensa vivacitat del nou regne ajudara a espavilar els esperits, afortunadament.

DUES DATES, DONCS: 1397 I 1497. NAIXEMENT DE MARCH, MORT DE CORELLA. A L'ENDEMIG, LA CATALANA ÉS UNA GRAN LITERATURA

Dins d'aquest petit nou món, la Safor era una de les comarques més riques o, per ser precisos, que més diners produïen. El cultiu de la canyamel n'era la causa. Fins que la remolatxa sucrera va desbancar-la al segle XVII, la canyamel cultivada a la Safor va ser la principal productora de sucre d'Europa i, al segle XV, aquest va ser un article imprescindible, en grans quantitats, en tota bona taula. Com que l'abús forassenyat del sucre era llavors un signe de benestar i exquisidesa, podríem dir que es tractava d'un luxe a l'engròs. El riu de diners resultant donà origen a una estructura industrial i comercial molt característica d'aquesta comarca i els seus voltants. La preada substància s'extreia de la canya i es refinava en unes complexes instal·lacions denominades *trapigs* (si usaven força animal) o *enginys* (si n'usaven d'hidràulica). El meu poble conserva encara l'arqueria gòtica, senzilla i elegant, d'un d'aquests enginys al carrer del mateix nom. Dol comprovar que els diccionaris catalans s'entesten a oblidar aquesta accepció, viva encara, del terme. Prefereixen l'aroma cubana del seu equivalent *ingeni* (sotmès, és clar, a una ridícula catalanització de darrera hora) a un mot que hauria d'evocar-los un gran moment de la seua pròpia història, com a mínim perquè fundà la riquesa dels seus millors escriptors.

Però tornem al fil. Un cop extret i refinat el sucre, una empresa alemanya (els temps tampoc no han canviat tant), la Grosse Ravensburger Handelsgesellschaft, s'encarregava de distribuir-lo als grans mercats. Els historiadors asseguren que, encabit en un món rígidament feudal, aquell cultiu capitalista no provocà un veritable desenvolupament a la Safor (a la bonica ciutat de Ravensburg sí que el va provocar, m'ho poden creure); durant tot el segle XV, la població de Gandia va romandre estancada en uns 480 focs. Una xifra més aviat insípida. Ara bé, si hi ha una cosa clara en aquest món és que, on corren els diners, algú hi surt guanyant. Si el conjunt de la població saforenca no se'n beneficià d'una forma gaire ostensible, l'estament a què pertanyien March, Martorell i Corella, el dels senyors, sí que ho va fer, i molt. Mentre el negoci de la canya va durar, els ducs de Gandia van ser els nobles més poderosos del Regne de València.

Quan March vingué al món, el duc de Gandia era Alfons d'Aragó, dit el Vell. Aquest senyor fou un dels aspirants a la Corona a l'època del compromís de Casp. Més prudent que el dissortat Jaume, es retirà del joc en veure que els Trastàmara tenien tots els trumfos. Amb molt de seny, decidí dedicar-se al mecenatge artístic, és a dir, engrandí els seus palaus, manà fer convents, esglésies i hospitals, encomanà talles i retaules, comprà llibres i contractà una colla competent de músics. Així, va arribar a vell força entretingut. Gandia deu bona part de la seua vistositat monumental (i sens dubte també de la intel·lectual) al forçat oci del personatge aquest.

En les seues empreses, el duc Alfons disposà de l'ajut del pare d'Ausiàs, el també poeta i senyor de Beniarjó Pere March, que exercia de procurador general. Com a tal, degué ser el supervisor directe dels principals projectes constructius, a més de fer d'ambaixador circumstancial del duc a Anglaterra (ja es veu que, llavors, els saforencs il·lustres aprofitaven qualsevol avinentesa per fer un *tour* anglès). Es pot dir, doncs, que part del paisatge urbà que va conèixer March havia estat modelat per son pare, a qui a penes va arribar a conèixer.

Després d'una joventut més aviat aventurera, March visqué a Gandia fins al 1450, quan es traslladà a València, on va morir el 1459. A Gandia, la seua vida literària pogué ser prou distreta si condescendí a discutir aquests temes, i és probable que sí, amb el seu cunyat novel·lista. Les relacions amb el nou duc, el príncep de Viana, també escriptor, degueren ser més intermitents. Quant a la resta, no passà una vida gens desocupada. Com molts nobles de l'època, hagué de ser alhora un feudal ferreny i un cortesà gentil, un cavaller audaç i un comptable minuciós. En conjunt, s'ho manegà prou bé. A Beniarjó fou un orgullós senyor de forca i coltell; com a vassall, crià bons falcons per al seu rei i serví els ducs que li pertocaren mentre pledejava amb ells; tingué fills bastards i amants esclaves. N'enfranquí alguna abans de morir. Fou un jutge sever, un soldat valerós i un pledejador tenaç. Construí un pont, una sèquia i un enginy. Aquestes curiositats no expliquen res de la seua obra, que és extraordinària i triomfa sobre el temps, però potser sí que ajuden a situar-la. Així, almenys, anaven llavors les coses en la prosa dels dies.
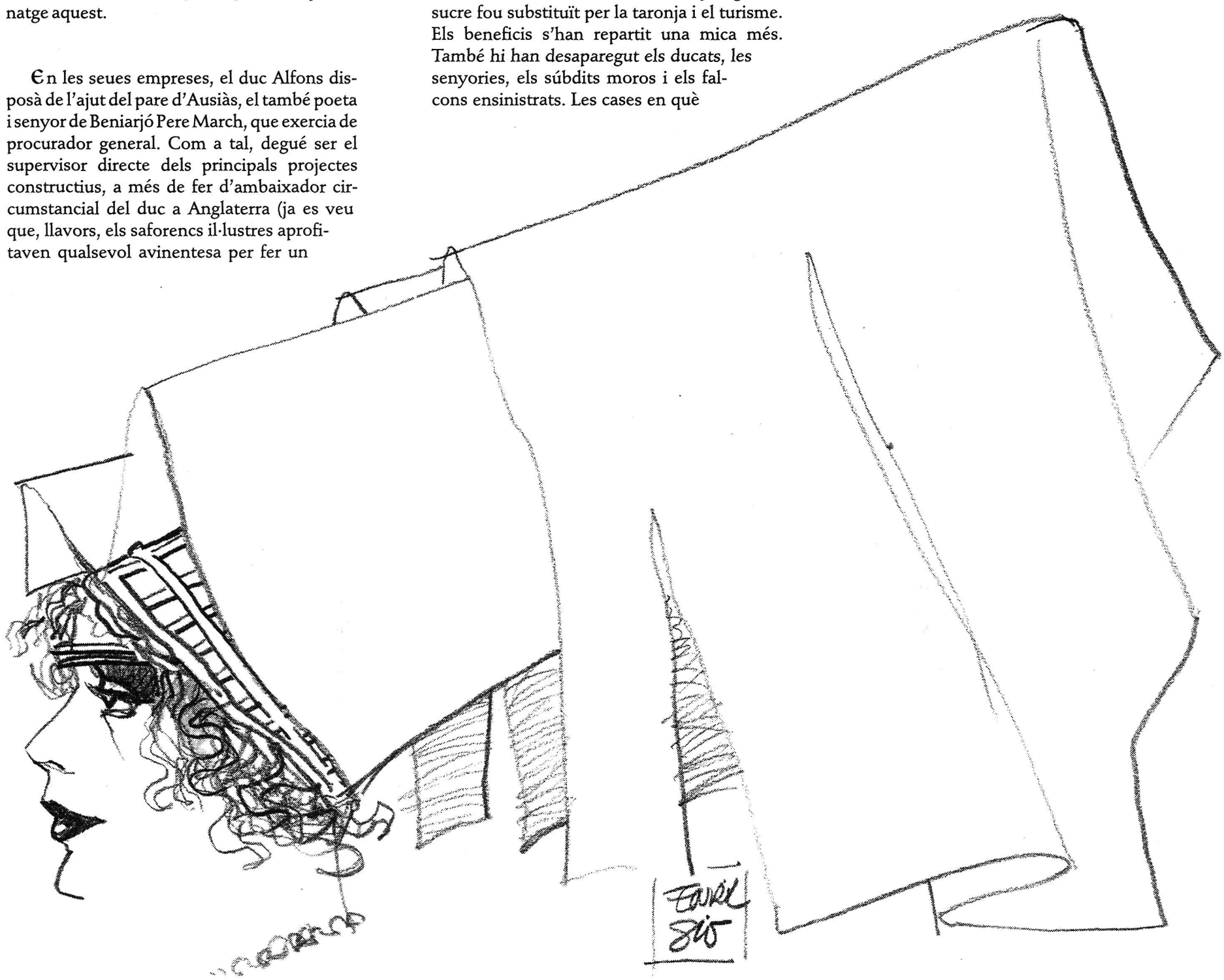
Fa molt de tot això. Els paisatges que envoltaren March o Corella han desaparegut. El sucre fou substituït per la taronja i el turisme. Els beneficis s'han repartit una mica més. També hi han desaparegut els ducats, les senyories, els súbdits moros i els falcons ensinistrats. Les cases en què March i Corella van viure han estat enderrocades. La incúria i el temps han acomplert a fons la seua obra de destrucció. No tenim cap imatge dels poetes, ni un sol objecte que puguem dir que va ser seu. Els retaules que admiraren d'infants conegueren el foc. A la Safor, només uns pocs edificis (i encara alguns tancats o en ruïnes) donen testimoni d'aquell passat esplèndid. Resten, és clar, les coses que no canvien tan de pressa: el riu, la mar, la llum enlluernadora. I els poemes. Van ser fets per durar, i és el que importa.